

ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ ТА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИКИ ЕКОБЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізовано проблему формування екологічної свідомості та культури як чинників екобезпечного розвитку суспільства; підкреслюється важливість екологічної освіти та виховання, їх активізації у школі та вищому навчальному закладі.

Ключові слова: людина, природа, екологія, екологічна свідомість, виховання.

Дослідження розвитку сучасної екологічної ситуації примусило світове співтовариство (зокрема вчених та політиків) зробити висновок, що порівняно з будь-якою кризою, яка формує сучасний екологічний стан (наприклад, енергетичною, чи, навіть, продовольчою), найнебезпечнішою є антропологічна, сутність екологічної кризи полягає у втраті людиною людяності, а взаємодія суспільства та природи залежить від світоглядних настанов та принципів, які утворюються у процесі практичного та духовного освоєння людиною світу [7, 3].

С. Подолинський у своєму дослідженні «Праця людини та її відношення до розподілу енергії» довів, що чим вищий рівень розвитку людини, чим складніше її моральне і розумове життя, тим більше праці вона змушена виділити на власне задоволення. Людство стає щораз сильнішим і досконалішим, а менша кількість перетвореної енергії людської праці здатна перетворювати більшу кількість нижчої енергії у її вищі форми. Використовуючи природні ресурси, людство через свою працю спроможне здійснювати функції збереження або розсіювання у просторі різних видів енергії і, насамперед, сонячної, яка є найбільш екологічно чистою, дешевою і безпечною. Використання ресурсів довкілля в процесі економічної діяльності має відповідати його природним можливостям поповнювати (відновлювати) ці ресурси, аби ця енергія не зменшувалась і залишалась у своїх прийнятних межах [4, 318].

У сучасних умовах загострення екологічної кризи вимагає перегляду системи взаємовідносин «людина-природа», маючи на меті використання наукових досягнень (інноваційних технологій), акцентуючи увагу не на завоюванні природи, а на мінімізації впливу на навколишнє природне середовище. «Перш за все, необхідно змінити вектор наукового пізнання зі спрямування на те, щоб відібрати в

природи її багатства, на пошуки шляхів збереження навколишнього середовища та встановлення «меж» дозволеного з точки зору припустимих стратегічних інтересів країн і долі майбутніх поколінь. Від того, наскільки стане можливим така екологічна налаштованість майбутнього суспільства, і залежить його доля» [9, 115]. Все це справедливо не тільки для наукового пізнання, а для гносеологічних принципів людської свідомості взагалі. Наука тільки частина соціокультурної діяльності, підґрунтя для формування світогляду. Більш загальним поняттям тут виступає культура, як цілісна система взаємин людини з природою.

Як зазначав М. Ф. Тарасенко, культура в загальному вигляді, тобто об'єктивно, є не чим іншим, як способом буття суспільної форми діяльності, механізм її здійснення як суспільного відношення в матеріальному світі, у соціальній дійсності і у соціальних зв'язках між людьми, у технології, у науці, у пізнанні, у відносинах моралі, у свідомості і в т. п. У суб'єктивному аспекті культура є суспільно вироблена загальна форма зв'язку, що характеризує єдність людини з зовнішньою природою, іншими людьми, матеріальними, духовними та особистісно-індивідуальними формами її діяльності [2].

Екологічна культура – поведінка й життя суспільства (окремого індивіда) на основі пізнання та раціонального використання законів розвитку природи з урахуванням близьких і віддалених наслідків змін природного середовища під впливом людської діяльності [8, 115]. Формування екологічної культури починається з усвідомлення аксіологічного значення екологічних проблем. Як відомо, індивідуальна та суспільна свідомість знаходяться у діалектичній єдності, тобто відсутність аксіологічної значущості екологічної складової у суспільній свідомості відбивається на індивідуальній, під час процесу соціалізації не відбувається формування екологічного світогляду, екологічної культури та екологічної свідомості. Такий стан притаманний саме трансформаційній кризі, оскільки вимушує широкий загал вирішувати насамперед питання щоденного виживання, а не довгострокових перспектив. Екологічній свідомості притаманний динамічний соціокультурний характер, що закріплюється у досвіді людини і засвоюється індивідуально. Вона відображає оточуюче середовище і може трансформуватися. Цьому сприяє практика взаємодії індивідів у процесі життєдіяльності. Все це говорить про те, що екологічна свідомість виступає передумовою до суттєвих змін у взаємодії людини та природи [3, 472]. Саме тому перший крок до екобезпечного стійкого розвитку – формування екологічної свідомості на індивідуальному рівні, що забезпечить послідовний вихід на рівень

суспільної екологічної свідомості. Виникає необхідність формування нової системи екологічних цінностей як найвищого рівня життєвого благополуччя, а також ініціювання прогресивних видів економічної діяльності, спрямованих на упередження та подолання екологічних загроз, які спричинені антропогенним і техногенним впливом на навколишнє середовище. Утвердження екологічних пріоритетів у суспільному розвитку відбувається переважно за умов високої економічної культури та ділової активності [1, 60].

Екологічна свідомість – глибоке, доведене до автоматизму розуміння нерозривного зв'язку людини з Природою, залежності добробуту людей від цілісності й порівняної незмінності їхнього середовища проживання. У світоглядному плані екологічна свідомість – вищий рівень усвідомлення людиною свого місця та значення в еволюції біосфери у зв'язку з бурхливим розвитком науки й технологій [8, 118]. Формування екологічної культури – не миттєвий, але вельми необхідний процес. Надати цьому процесові прискорення можна лише за умови системної неперервної та якісної – із залученням спеціалістів-гуманітаріїв – освіти. Просвітницьку діяльність потрібно вважати невід'ємною, суттєвою ланкою в системі формування екологічної свідомості, а відтак і необхідного рівня культури відносин у системі «людина – природа». Термін екологічна освіта – система навчання, спрямованого на засвоєння основ екології для формування в кожного члена суспільства усвідомлення тісного взаємозв'язку всіх природних та соціальних процесів, необхідності захисту довкілля та його поліпшення, раціонального природокористування. Екологічна освіта нині – один з основних факторів екологізації всіх видів людської діяльності та необхідний елемент загальної культури [8, 116]. Формування екологічної свідомості – основне завдання екологічної освіти.

Е. Гірусов констатує, що екологічна свідомість є сукупністю поглядів, теорій і емоцій, які відображають проблеми співвідношення суспільства і природи у плані їх розв'язання відповідно до конкретних соціальних і природних можливостей. Тобто екологічна свідомість ґрунтується на ідеологічних і моральних цінностях, але передбачає їх індивідуальне осмислення. Вона формується із знань і переконань в галузі взаємостосунків суспільства і природи, на екологічно доцільному ставленні до природних ресурсів, вміннях застосовувати науково обумовлені рішення по відношенню до природи: відображає індивідуальний досвід спілкування з природними системами [3, 470].

Проблема існує ще й тому, що за визначенням екологічна культура – це тип життєдіяльності людини, що успадковується, та її

взаємовідносин з навколишнім середовищем, що сприяють здоровому способу життя, стійкому соціально-економічному розвитку, екологічній безпеці країни і кожної людини. Але зміни, спричинені техногенною діяльністю людини настільки швидкі, що людина не встигає адаптуватися до нового способу життя та напрацювати відповідну систему цінностей. Видатний мислитель сучасності, член Римського клубу А. Печчеї підкреслював, що суть проблеми, що постала перед людством на нинішній стадії його еволюції, полягає саме в тому, що люди не встигають адаптувати свою культуру у відповідності з тими змінами, що самі вносять у цей світ, і джерела кризи лежать в середині, а не поза людською сутністю [2].

Вирішення екологічних проблем у більшості науковців пов'язується з формуванням екологічної культури й, зокрема, екологічного світогляду людини XXI сторіччя. І в цьому важливу роль відіграють інформаційні технології, оскільки саме вони дають можливість глобально впливати на суспільну свідомість. Завдяки їм суто теоретична наука (екологія) набуває реального та практичного змісту, стає фоном повсякденного життя людей. Інакше кажучи, засоби масової інформації забезпечують «колір і звук» екологічним проблемам [9, 114]. Засоби масової інформації є безпрецедентним каналом формування суспільної та індивідуальної свідомості, тому державна політика повинна спрямовуватися на забезпечення їх відповідальності потребам формування екологічної культури та світогляду сталого розвитку.

Моральним і екологічним цінностям притаманна властивість пронизувати багато сфер діяльності людей. Але екологічні цінності функціонують і мають сенс лише в сферах прямої і непрямої взаємодії суб'єкта з об'єктом природи. Тоді як моральні цінності пронизують усі відносини суб'єкта із суб'єктом, включаючи взаємини, опосередковані природними об'єктами як окремий випадок міжсуб'єктних відносин. Кореляція екологічних і моральних цінностей багато в чому залежить від конкретної екологічної ситуації. Ставлення до природи, таким чином, потрапляє у сферу дії моральних феноменів, серед яких совість, відповідальність, обов'язок тощо. Це означає, що екологічні відносини є одночасно і моральними відносинами [10, 231]. Саме тому існує прямий зв'язок стану моральності суспільства та сформованості екологічної свідомості.

Ще одним важливим агентом у формування екологічної культури та свідомості громадян є відповідні громадські організації: їх безпосередня діяльність, висвітлення її у засобах масової інформації, громадський вплив. Нажаль в Україні необхідно визначити

недостатню (а в ряді випадків і неефективну) участь громадських, екологічних та неурядових організацій у процесах прийняття екологічно важливих рішень і реалізації екопроектів. Незважаючи на те, що останнім часом громадські організації та об'єднання стали більш активно брати участь у процесах прийняття екологічно важливих рішень, ступінь їхнього впливу і можливості контролю прийнятих рішень залишаються досить низькими, тобто відкритість екологічної політики залишає бажати кращого, а ступінь впливу на формування екологічної свідомості громадян надзвичайно мала. Першочерговими завданнями в цій галузі є: розширення доступу зацікавлених осіб до інформації з екопроектів і рішень; інформаційна пропаганда і підтримка екопроектів і екоакцій; висвітлення питань екополітики в ЗМІ; публікації матеріалів, що стосуються екопроектів, результатів дебатів та обговорень за їх результатами тощо. Відзначаючи досягнутий прогрес, слід звернути увагу на необхідність спрощення процедур доступу та участі громадськості в екологічно значущих діях і рішеннях [6, 34].

Крім того, формування світогляду відбувається, перш за все у відповідному інформаційному просторі. Людина у своєму історичному розвитку майже завжди приймала рішення за умов неповної інформації та досить часто в процесі реалізації своїх проектів стикалася з негативними наслідками, що супроводжували реалізацію її задумів. На думку російського еколога М.Ф. Реймерса, який, формулюючи принцип «неповноти інформації» (принцип невизначеності), зауважив, що в процес людської діяльності з перетворення природи й узагалі будь-яких акцій у природокористуванні завжди відчувається дефіцит інформації для апіорного судження стосовно всіх можливих результатів і наслідків цих акцій, особливо в далекій перспективі [9, 115]. Отже, сьогодні вкрай необхідне усвідомлення того, що величезні можливості сучасних, наприклад, нанотехнологій мають осмислюватись і в першу чергу гарантувати суспільству безпеку від можливих негативних наслідків їх реалізації.

Екологічний імператив є домінуючим у цій концепції, оскільки нинішні реалії господарювання демонструють обмеженість природних ресурсів і асиміляційного потенціалу природи, що обумовлює необхідність визначення меж, у яких біосфера ще здатна витримувати антропогенні навантаження. При цьому у світогляді людей має домінувати уявлення про самоцінність природи, її унікальність, на чому й повинні базуватися нові стратегії природокористування. Необхідність формування нової, екологічно орієнтованої моралі,

етики, світогляду є надзвичайно важливим завданням, проте це тривалий і складний шлях, який повинен супроводжуватися негайними дієвими заходами, здатними формувати нові принципи, форми, навички господарювання задля унеможливлення вичерпання, деградації природних ресурсів, поглиблення екологічної кризи [5]

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бохан А.* Екологізація підприємництва – визначальна складова безпеки розвитку суспільства // Вісн. Київського нац. торгівельно-економічного ун-ту: Наук. журнал. – 2009. – № 6. – С. 60.
2. *Верестун Н. О.* Роль екологічної культури у збалансованому розвитку суспільства [Електронний документ] // 36. Матер. II-го Всеукр. з'їзду екологів з міжнар. участю. Центр екологічної освіти та інформації – 2007. – Т. 2. – Режим доступу: http://eco.com.ua/sites/eco.com.ua/files/lib1/konf/2vze/zb_m/0156_zb_m_2VZE.pdf
3. *Дідков О.* Формування екологічної свідомості та культури засобами освіти та виховання особистості // Гілея: науковий вісник: Зб. наук. праць. – К., 2012. – Вип. № 63. – С. 472.
4. *Злупко С. М.* Відкриття С. А. Подолинського // Аксіоми для нащадків: Українські імена у світовій науці. – Львів : Істор.-просвіт. організація «Меморіал», 1992. – С. 318.
5. *Іванова Т. В.* Передумови переорієнтації сучасного екологічно небезпечного природокористування в державі [Електронний документ] // Державне управління: удосконалення та розвиток: Електронне наукове фахове видання. – 2011. – № 1. – Режим доступу до журналу : <http://www.dy.nauka.com.ua>.
6. *Калашник С. Д.* Социально-экономические и экологические факторы формирования государственной политики сохранения природно-ресурсного потенциала / С.Д. Калашник, В.В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 3. – Т. 2. – С. 34.
7. *Молотова О. М.* Філософсько-методологічний аналіз процесу трансформації сучасного екологічного світогляду: Автореф. дис...канд. філос. наук 09.00.09 / О. М. Молотова; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН Укр. – К., – 2006. – С. 3.
8. *Мусієнко М. М.* та ін. Екологія: Тлумачний словник. – К. : Либідь, 2004. – С. 118.
9. *Черноморденко І.* Процес екологізації як сутнісний елемент трансформації суспільства / І. Черноморденко, Т. Цой // Схід. – 2009. – № 4 (95). – С. 115.
10. *Юрченко Л. І.* Екологічні цінності в структурі екологічної свідомості й екологічної культури // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць / Гол. ред. В.В. Лях. – Вип. 78. – К., 2009. – С. 231.

Попова И. В. Экологическая сознание и культура как факторы экобезопасные развития общества.

Анализируется проблема формирования экологического сознания и культуры как факторов экобезопасного развития общества; подчеркивается важность экологического образования и воспитания, их активизации в школе и вузе.

Ключевые слова: человек, природа, экология, экологическое сознание, воспитание.

Popova I. V. Environmental consciousness and culture as factors of ecological safety of society.

The problem of formation of ecological consciousness and culture as factors ecosafety development of society; emphasizes the importance of environmental education and training, their activation in schools and universities.

Keywords: man, nature, ecology, environmental awareness, education.

Степанюк Н. В.

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ «САМОЗАХИСТ ОРГАНІЗМУ» В КОНТЕКСТІ СВІТОГЛЯДНИХ ЗАСАД ПРИРОДНОЇ МЕДИЦИНИ

У статті розкрито філософські основи методики «Самозахист організму», запропонованої академіком Володимиром Пекуром, у контексті світоглядних засад природної медицини. Автор стверджує, що методика «Самооборона організму» не тільки має право на самостійне існування як окрема медична методика, як самостійний напрям у медичній науці, а й заслуговує на глибоке вивчення не тільки медиками, а й осмислення філософами проблеми хвороби і здоров'я, адже у людському організмі знаходиться все необхідне для самовідновлення. Це дозволить фахово та ефективно застосовувати методику людям, які мають проблеми зі здоров'ям, зокрема захворювання хребта та вади постави.

Ключові слова: Людина, Природа, самозахист організму, природна медицина, прилад «Кипарис».

Справжні знання про людину були відомі нашим предкам з незапам'ятних часів. Сьогодні серед філософів, соціологів, культурологів, етнологів тривають цікаві дискусії: людське суспільство розвивається, еволюціонує до пізнання Істини чи деградує від знання Істини до повного неучтва, а до нас дійшли тільки окремі залишки стародавнього знання про Людину як вершину розвитку